

ARVOSTELLUT KIRJAT

61 Tiina Lintunen ja Anne Heimo (toim.): *Sisällissodan jäljet*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2018. • Aki Alanko

63 Kristiina Kalleinen: *Suuriruhtinaskunnan etuvartiossa. Ministerivaltiosihteerin R. H. Rehbinderin Suomen etujen puolestajana Pietarissa 1811–1841*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2017. • H. K. Riikonen

66 Maria Forsman: *Julkaisut ja tieteen mittaaminen: bibliometriikan käännekohtia*. Enoston 2016; Cassidy R. Sugimoto ja Vincent Larivière: *Measuring research: what everyone needs to know*. Oxford University Press 2018. • Eeva Savolainen

67 Tuukka Kaidesoja, Tomi Kankainen ja Petri Ylikoski: *Syistä selityksiin. Kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä*. Gaudeamus 2018. • Vesa Huotari

69 Siru Kainulainen: *Elämäni kirjat*. Vastapaino 2019. • Merja Leppälahti

70 *Muutoksen tekijät hyvässä seurassa. Suomen tieteellinen kirjastoseura 1970–2010*. Toim. Tuula Ruhanen ja Marja Sarvillina. Suomen tieteellinen kirjasto-seura 2018. • Maria Forsman

73 Teija Alanko: *Malva ja mulperi – Poimintoja entisajan puutarhoista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2018. • Mattias Tolvanen

75 Marja Tuominen – Mervi Löfgren (toim.): *Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleerakennus*. Vastapaino 1918. • Aura Korppi-Tommola

Sisällissodan jäljet

Toimittaneet Tiina Lintunen ja Anne Heimo

ISBN 978-95-21-11111-1

TUTKIMUKSEN SEURA

Sota ja sen vaikutukset

Tiina Lintunen ja Anne Heimo (toim.): *Sisällissodan jäljet*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2018.

Kevään 1918 traagisista tapahtumista tuli kuluneeksi viime vuonna 100 vuotta. Tämä merkkivuosi on nostanut jälleen aiheen ajankohtaisuutta: kustantajat julkaisivatkin yksistään vuoden 2018 aikana yli 20 tietokirjanimikettä, joissa käsiteltiin vuoden 1918 tapahtumia. Näissä teoksissa on tuotu esiin muun muassa sisällissodan paikallisia ilmentymiä, naisten ja lasten näkökulmaa, unohdettuja taisteluita ja jopa niin sanottuja aikalaisääniä. Samalla on yritetty uudistaa kokonaiskuvaa tapahtumien kulusta ja niihin vaikuttaneista tekijöistä.

Viime vuoden tietokirjasato tuotti myös muutaman teoksen, joissa näkökulma ulotetaan ajallisesti pidemmäksi. Näissä kirjoissa tarkastellaan sisällissotaa suhtautumisen ja sen käsittelemisen historiaa sekä sitä, millaisia jälkiä sisällissota on jättänyt yhteiskuntaamme ja kulttuuriimme. Aiheellisesti on pohdittu sitäkin, miten nuo jäljet yhä vaikuttavat. *Sisällissodan jäljet* kuuluu näihin teoksiin.

Kirjassa tarkastelun kohteeksi on otettu erilaiset selviytymiset

tavat, sotatapahtumien vaikutus lapsiin ja nuoriin ja heidän kasvatukseensa sekä muistamisen politiikka, joka on vaikuttanut siihen, miten vuoden 1918 tapahtumiin on suhtauduttu jälkikäteen eri tasoilla ja historiallisessa tietokirjallisuudessa. Tästä pohjalta artikkelit on jaoteltu kirjassa kolmeen osioon.

Rakennettuja vastakkaisasetelmia

Teemallisesti kokoavana otsikkona sisällissodasta aiheutuneet jäljet voidaan ymmärtää monella tavalla. ”Jälkien” suhteen teoksen ilmeisenä pontimena on tarkastella, millaisia välittömiä vaikutuksia vuoden 1918 sodan tapahtumista aiheuttivat itse sotakuukausien aikana sekä sodan päätyttyä. Vaikutuksia tuodaan esiin artikkeleihin valittujen aiheiden kautta. Pääpaino on sodan jälkeisten vaikutusten tarkastelussa suhteellisen lyhyellä aikavälillä, vaikka ainakin yhdessä tapauksessa tästä myös poiketaan. Artikkelien kirjoittajilla on ollut tutkimuksellista kunnianhimoa tarttua aiheisiin, joita on käsitelty hyvin niukasti, jos lainkaan, sisällissotaa koskevassa tutkimusperinteessä.

Joitain artikkeleita on aseteltu kutkuttavan kontrastisesti toisiinsa nähden. Henrik Tala kuvaa Tervakosken tehdasyhteisöä sijaintinsa ja sosiaalipoliittisten asetelmiensa ansiosta taistelutapahtumilta säästyneenä ”armonlaaksona”. Yhtiön vuosikymmeniä harjoittaman valvovan ja holhoavan toiminnan johdosta Tervakoskella ei syntynyt kunnollisia polarisaation asetelmia eikä punakaarti saanut todellista valtaa. Itse sotatapahtumat kulkevat myös sen verran etäältä, ettei Tervakoski joutunut kärsimään edes punaisesta terrorista.

Tätä seuraakin varsin vastakkainen näkökulma Oona Ilmolahdelta. Hän tarkastelee millaisista, jopa pienistä ja arkisista asioista ihmiset hakivat voimaa ja lohtua sinnitellensä poikkeusoloissa vuonna 1918. Ääneen pääsevät säilyneiden arkistolähteiden kautta kiitettävän tasapuolisesti sekä punaisten että

valkoisten valvomassa vankeudessa olleet ihmiset. Heihin kuului esimerkiksi säveltäjä Oskar Merikannon poika Aarre Merikanto, joka joutui punaisten vangitsemaksi Helsingissä.

Samanlainen ”vastakkaisasetelma” vallitsee Anna Laakkosen ja Olli Kleemolan peräkkäisissä artikkeleissa. Laakkonen tutkii, miten Neuvostoliittoon paenneet suomalaiset punaemigrantit ruotiivat sisällissodan häviön syitä Itä-Karjalassa ilmestyneessä *Punainen Karjala* -lehdessä vuosina 1920–37. Rajantakaista Suomea maalailtiin roistovaltioksi propagandan hengessä ja uusi vallankumous nähtiin yhä aiheelliseksi. Kleemola kiepauttaa näkökulman puolestaan voittaneiden puolelle tarkastelemalla, millä tavalla sisällissotaa kuvattiin kahdessa Ota-van kustantamassa kuvateoksessa, jotka ovat *Suomen vapaussota kuvissa* (1934) ja *Vapaussodan kuvahistoria* (1938). Hän kiinnittää analyyttisesti huomiota erilaisiin kuvatyyppeihin taustoineen, mutta myös muutokseen, joka ilmenee neljä vuotta myöhemmin ilmestyneessä toisessa kuvateoksessa. Vapaussodan kuvahistoriassa propagandistinen asenne punaisia kohtaan on jo paljon pidättyväisempi, mikä kertoo yhteiskunnallisen ilmapiirin ja poliittisen ilmaston muutoksesta.

Tietynlaista kontrastisuutta on mahdollista löytää muualtakin. Anna Warsell käsittelee, miten Ruovedellä huolehdittiin punaorvoista ja millaiset sosiaalipoliittiset linjaukset tässä vaikuttivat taustalla. Valvotun huolehdinnan taustalla oli ilmeinen eetos, ettei lapsista kasvaisi uusia punakapinallisia. Tämän jälkehen Ulla Aatsinki suuntaa puolestaan huomion Järjestönuorten liiton harjoittamaan työhön, jossa oli pontimena kasvattaa sosialistisessa hengessä uutta valankumouksellista ja luokkatietoisuutta nuorisoa Suomessa. Tämä sai tietenkin oikeistopiirit huolestumaan uusien vasemmistoradikaalien noususta. Liitto lakkautettiin vuoden 1930 kommunistiläeillä.

Punaisen osapuolen keskeisenä kaupunkina pidetty Tampere saa mielenkiintoisen ”kaksoisvalituksen” yhtä lailla kahden, ei tosin peräkkäisen artikkelin kautta. Marianne Junila luotaa sitä, miten tamperelaiset oppikoulutyöt kuvasivat tehtäväksi annetuissa kouluaineissaan sisällissodan tapahtumia kaupungissa. Tytöt eivät olleet selvästikään valtaosaltaan punaisen puolen edustajia, koska punakapinalliset kuvattiin vähintään vieraina, ellei peräti vihollisina. Ainoastaan jotkut tunsivat heitä kohtaan myös myötätuntoa.

Toisenlainen, samalla kentties paljon odotetumpi kuva Tampereesta pääsee näkyviin, kun Petteri Systä perehtyy kiistaan, joka Tampereella käytiin vapaussodan muistopatsaasta ja sen pystyttämisestä vuosina 1920–23. Vasemmisto-enemmistöinen kaupunginvaltuusto suhtautui penseästi muistopatsaaseen, koska työväestö näki sen kokemiansa kärsimysten symbolina. Vaikka Tampereen kunnalliselämässä vaikutti demokratia ja tältä osin vapaus tulkita sotatapahtumia hävinneidenkin näkökulmasta, patsasasiassa jouduttiin taipumaan kuitenkin ”valkoisen Suomen kaanonin”. Jopa purettavaksi ehdotettu patsas sai jäädä näin paikoilleen.

Teoksessa ilmenee ristivalotusta jopa yksittäisen artikkelin sisällä. Sisällissodan jälkeistä demobilisaatiota tutkiva Aapo Roselius tuo esiin, miten vuoden 1919 aikainen rauhaan siirtyminen sai rinnalleen useita vuosia kestäneen vastavoiman, joka alkoi niin sanotusta marraskuun kriisistä vuonna 1918. Tuolloin toteutunut Saksan keisarikunnan tappio vei pohjan toiveilta saksalaisten antamasta tuesta ja sai kääntämään huolestuneet katseet Neuvosto-Venäjään, jonka pelättiin yrittävän keisarikunnan luhistumisessa menettämiensä alueiden takaisinvaltausta. Tältä pohjalta oli tapahtunut oikeastaan ”remobilisaatio”, mikä ilmeni selvimmin suojeluskuntien uudelleen perustamisen ja heimosotiin osal-

listuneiden vapaajoukkojen suosi-oon nousun kautta.

Kirjan päättävä Seppo Hentilän artikkeli, jossa hän tarkastelee vapaussotaa valkoisen Suomen historiapolitiisesti rakentamana artefaktina, on samalla kertomusta sisällissodan jälkeisestä Suomesta sitkästi eläneine historiatulkintoineen. Aina 1960-luvulle asti kansallista murhenäytelmää ei kyetty katsomaan vielä kunnolla silmätään, vaan oli rakennettava eräänlainen myytti Venäjää ja suomalaisia ”punaryssiä” vastaan käydystä vapaussodasta, jolla taisteltiin Suomelle itsenäisyyttä.

Nykytutkimuksen esittämi- en faktojen pohjalta argumentoituva Hentilä ei löydä käytännössä järkiperustetta sille, että vuoden 1918 sotaa kutsutaan vapaussodaksi. Suomalaisten ei tarvinnut taistella vapautuakseen venäläisten alaisuudesta, sillä tuore bolševikkihallitus oli vastikään tunnustanut maamme itsenäisyyden. Suomessa tuolloin vielä oleista venäläisistä vain murto-osa osallistui sisällissotaan. Eikä Suomi enempää kuin Venäjä ollut antanut mitään virallista julistusta, jossa maiden olisi todettu olevan sodassa keskenään. Hentilä myöntää toki asian epäselvyyden ja sotkuisuuden. Tässä voisi esittää toisaalta kriittisen kysymyksen, miksi Suomi ja Neuvosto-Venäjä solmivat yhtä kaikki rauhansopimuksen Tartossa vuonna 1920. Eikö rauhansopimuksen teko edellyttä yleensä jonkinlaista todettua sotatilaa?

Rajat ajallisessa perspektiivissä Kokonaisuudessaan teosta on kiitettävä siitä, että taitavasti rakennettujen kontrastien lisäksi se pyrkii tuomaan esiin miltei tutkimattomiksi tai vähemmälle huomiolle jääneitä aihealueita sisällissodasta ja sen jälkeisestä ajasta. Tehtävä ei ole ollut helppo, koska sisällissotaa on käsitelty lukemattomissa tutkimuksissa ja muissa artefakteissa käytännössä sen päättymisestä lähtien. Tältä pohjalta huomiota saavat juuri Terva-

kosken tehdasyhteisö, Järjestönuorten liiton nuorisotoiminta ja sisällissodan käsittely rajantakaisessa *Punainen Karjala* -lehdessä. Sain näiden käsittelyiden pohjalta tietooni koko joukon uusia asioita.

Mielestäni kirjaa vaivaa kuitenkin se, että käsittelyn ajallinen perspektiivi jää useimmissa kirjan artikkeleissa joko sisällissota-aikaan tai sen jälkeisiin vuosikymmeniin. Ainoan poikkeuksen tässä muodostavat lähinnä työparin Hannu Itkosen ja Arto Nevalan sekä Hentilän kirjoittamat tekstit, joissa tarkastellaan myös sitä, millaisia tulkintoja tapahtumista on tehty meidän aikanamme. Kysymys siitä, miten ”sisällissodan jäljet” vaikuttavat tällä hetkellä meissä itsessämme tai Heikki Ylikangasta siteeraten, kuinka ”mennyt meissä” ilmenee, jää lopulta hiukan avoimeksi kysymykseksi. Suomalaisten nykytuntemuksia koskeviin asioihin enimmäkseen vain viitataan, vaikka sekä kirjan nimi että johdanto herättävät tietyllä tapaa oletuksen, että näkökulmaa suunnattaisiin selvästi ja keskitetysti myös meidän aikaamme asti.

Suurempi panostaminen tähän olisi ollut perusteltua. Kuten johdannossakin todetaan, sota koskettaa edelleen syvästi joitakin ihmisiä. Sadan vuoden takaiset tapahtumat saattavat herättää yhä vahvoja tunteita ja on ihmisiä, jotka ovat oman suvun kokemusten pohjalta selvästi joko valkoisen tai punaisen puolen perillisiä, sitä kautta toisinaan perinteenvaalijoitakin. Valkoisen tai punaisen tradition vaikutus ilmenee paikallisillakin tasoilla, kun esimerkiksi Forssan kaupunginhallitus teki vuonna 2017 päätöksen Lotta Svärd -patsaan sopimattomuudesta kaupungin imagoon. Lahdessa puolestaan on kiistelty Mannerheimin patsaan siirtämisestä nykyiseltä keskeiseltä paikaltaan ”jonnekin sivummalle”.

Teoksella on silti vahva paikansa ja merkityksensä. Kirjassa olevista paikallisista tutkimuksista on helppo rakentaa laajemmalle tasollekin saatettavia johtopäätök-

siä, kuten Warsellin tarkastelusta punaorpojen hoidosta Ruovedellä. Sama pätee Itkosen ja Nevalan selvitykseen siitä, mitä Varkaudessa tapahtui vuonna 1918, millaisia vaikutuksia punakapinallisten suurimääräinen teloittaminen jätti yhteisönsä ja miten tapahtunutta verilöylyä on tulkittu jälkikäteen. Varkauden tapahtumat vaikutuksineen ja tulkintoineen ovat oikeastaan vertauskuvallista tarinaa itse Suomesta, vaikkakin pienemmässä mittakaavassa.

AKI ALANKO

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja historiaan erikoistunut kriitikko ja toimittaja.